

1.3. ГУМАНІТАРНА ПОЛІТИКА НАТО ТА УЧАСТЬ У ЛІКВІДАЦІЇ НАСЛІДКІВ СТИХІЙНИХ ЛИХ

Роль гуманітарного і наукового співробітництва у визначенні безпеки країн

Висвітлення питань євроатлантичної інтеграції й НАТО за часів “холодної війни”, більшою мірою, було спрямоване переважно на розгляд лише військових та безпекових аспектів євроатлантичної інтеграції, питаннями оборони, політичних впливів та протистояння різних політичних систем.

Сьогодні такий підхід характеристики мети діяльності Альянсу не відповідає сучасним реаліям, не є об’єктивним і повним, несе в собі відбиток застарілих стереотипів. Заслугує на увагу така важлива складова сучасного євроатлантичного співробітництва, як наукові та гуманітарні аспекти євроатлантичної інтеграції і діяльності НАТО.

Незаперечним є той факт, що наука сприяє кращому порозумінню між людьми, підвищенню культурного рівня в державі, активнішому міжнародному співробітництву. Цивільна наука довела власну високу ефективність як засобу міжнародного діалогу завдяки своїй універсальності й здатності створювати нові міжнародні мережі, а також забезпечувати засоби пошуку відповідей на найважливіші питання. Наука також сприяє зближенню країн. Отже, саме навколо гуманітарних аспектів співпраці з НАТО можливо сформулювати консенсус в українському суспільстві щодо євроатлантичної інтеграції нашої держави.

Варто зауважити, що гуманітарне та наукове співробітництво в рамках Північноатлантичного альянсу розпочалося ще з другої половини ХХ століття.

Ідея Наукової програми НАТО виникла в 1950-х роках, коли Альянс визнав науково-технічний прогрес важливим чинником у формуванні майбутнього атлантичного співтовариства. В результаті було розроблено програму, яка протягом 40 років підтримувала співробітництво між вченими країн НАТО на рівні найвищих стандартів наукової досконалості.

Науковий комітет та Наукова програма НАТО з невійськового співробітництва були засновані у 1956 році, коли Північноатлантична Рада ухвалила Звіт з невійськового співробітництва в НАТО, підготовлений міністрами закордонних справ Канади, Італії та

Норвегії. Вони обґрунтували тезу про те, що розвиток науки й техніки може стати вирішальним фактором у визначенні безпеки країн та їхнього положення в міжнародних справах. Основними характеристиками наукової програми стали акцент на співробітництво й активізацію наукової діяльності,

Дві спеціальні програми НАТО об'єднують науковців і експертів з країн-членів НАТО і партнерів, які регулярно працюють над спільними проблемами.

Програма НАТО "Безпека через науку", якою опікується Науковий комітет НАТО, має за мету участь у забезпеченні стабільності, безпеки і солідарності держав через застосування науки до розв'язання проблем. Вона підтримує співробітництво, створення мереж і розбудову потенціалу науковців, які працюють у країнах-членах НАТО, партнерах і учасниках Середземноморського діалогу. Програма зосереджує свою підтримку співробітництва на дослідженнях у сфері захисту від терористів та боротьби з іншими загрозами безпеці. Вона також спрямована на сприяння обміну і передачі технологій з метою розв'язання пріоритетних завдань країн-партнерів.

Програма Комітету з проблем сучасного суспільства спрямована на розв'язання проблем довкілля і суспільства, об'єднуючи національні відомства для співпраці над короткостроковими і довгостроковими дослідженнями в цих сферах. Вона дає унікальні можливості для обміну знаннями і досвідом із технічних, наукових і політичних аспектів суспільних і екологічних питань між країнами-членами НАТО і партнерами як у цивільній, так і у військовій галузях.

Розбудова мережі контактів, що є традиційною ознакою роботи вчених і однією з умов наукового прогресу, сприяє також досягненню політичної мети – поліпшенню взаєморозуміння та довіри між представниками різних наукових спільнот та традицій.

Основні напрямки гуманітарної і наукової діяльності Альянсу

Реагування на надзвичайні ситуації цивільного характеру. На державному рівні кожна країна несе відповідальність за розробку планів реагування на надзвичайні ситуації, викликані, зокрема забрудненням навколишнього середовища хімічними чи іншими токсичними речовинами, обвалами, повеннями, землетрусами, терористичними ударами тощо. Але техногенні та природні катастрофи не визнають міжнародних кордонів, тому співпраця в

подоланні їх наслідків та планування роботи в цій галузі має відбуватися на міжнародному рівні.

Співробітництво між країнами НАТО у плануванні на випадок надзвичайних ситуацій цивільного характеру має багаторічну історію. З недавнього часу ця співпраця поширюється і на країни, що є партнерами Альянсу. Значного успіху досягнуто в організаційному забезпеченні ресурсів, необхідних для вирішення проблем, пов'язаних з надзвичайними ситуаціями цивільного характеру в Євроатлантичному регіоні.

Сьогодні досвід та потенціал НАТО у плануванні з надзвичайних ситуацій цивільного характеру стає дедалі доступнішим і водночас збагачується практичними знаннями та ресурсами інших держав, що входять до Ради Євроатлантичного партнерства. Дедалі активнішою стає участь країн-партнерів у практичних заходах співпраці, що відбуваються в межах груп і комітетів із питань планування, створеного в 1998 році.

Координація в межах НАТО. Ефективне реагування на катастрофи потребує координації зусиль щодо використання транспортних та медичних ресурсів, комунікацій, засобів ліквідації наслідків катастроф тощо. НАТО відіграє ключову роль у гармонізації планів країн-членів, забезпечуючи їх дієвість та наявність ресурсів, необхідних для реалізації цих планів у випадку надзвичайних ситуацій.

Механізм НАТО щодо координації планів у цій галузі охоплює широке коло груп та комітетів з технічного планування, які діють під загальним керівництвом *Вищого комітету планування з надзвичайних ситуацій цивільного характеру*. В межах цих органів відбуваються регулярні засідання за участю експертів, що представляють національні уряди, промислові та військові структури і забезпечують координацію планів країн-членів у галузі європейського наземного транспортування, океанських перевезень, цивільної авіації, забезпечення продовольством, сільського господарства, промислового виробництва та постачання, пошти та телекомунікацій, медичного обслуговування, захисту населення, виробництва та постачання нафтопродуктів.

Євроатлантичний потенціал реагування на катастрофи. Усвідомлення потреби в подальшій координації зусиль щодо розвитку євроатлантичного потенціалу реагування на катастрофи сприяло створенню при штаб-квартирі НАТО в червні 1999 року Євроатлантичного центру координації реагування на катастрофи (ЄАЦКРК). На пропозицію Росії у 1998 році було створено

Євроатлантичний центр координації реагування на катастрофи (ЕАРРСС), який повинен координувати ліквідацію кризової ситуації у разі катастрофи в Євроатлантичному регіоні. Він є головним органом обміну інформацією та координації співпраці між НАТО та країнами-партнерами у питаннях реагування на катастрофи в Євроатлантичному регіоні. Центр також займається організацією масштабних навчань, під час яких відпрацьовуються заходи реагування на надзвичайні ситуації, змодельовані за сценаріями природних та техногенних катастроф.

САЦКРК брав участь у операціях з надання гуманітарної допомоги біженцям під час кризи в Косові, а також зробив значний внесок у ліквідацію наслідків наступних природних катаклізмів:

- руйнівних повеней в Україні, Румунії, Угорщині, Албанії та Чеській Республіці;
- землетрусу 1999 року в Туреччині;
- лісових пожеж у колишній Югославській Республіці Македонія та Португалії;
- екстремальних погодних умов в Україні та Молдові.

Центр діє в тісній співпраці зі структурами ООН, що відіграють провідну роль у реагуванні на міжнародні катастрофи – Управлінням з координації гуманітарної діяльності, Управлінням Верховного комісара у справах біженців та іншими організаціями.

Країни також заохочуються до розвитку двосторонніх та багатосторонніх механізмів удосконалення візових режимів, процедур перетину кордонів, проходження транзиту та митного контролю вантажів, визначення статусу іноземного особового складу на території інших держав. Врегулювання цих питань дозволяє уникнути бюрократичного зволікання в процесі залучення ресурсів та груп із ліквідації наслідків катастроф у регіоні надзвичайної ситуації.

Розроблено також механізм комплектації Євроатлантичного підрозділу реагування на катастрофи, що включатиме національні формування і, у разі необхідності, буде направлятися до регіону надзвичайної ситуації.

Планування на випадок надзвичайних ситуацій є важливим аспектом загальних програм співпраці з країнами-партнерами і найбільшою невійськовою складовою ПЗМ. Заходи, що виконуються в межах цієї програми, включають практичні семінари, навчання та підготовчі курси, в яких беруть участь цивільні та військові представники органів влади місцевого, регіонального та державного рівня. Важливими учасниками цього процесу є й інші міжнародні структури, такі, як Управління ООН з координації гуманітарної

діяльності, Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, Міжнародне агентство атомної енергії (МАГАТЕ), ЄС, а також неурядові організації, що надають допомогу в ліквідації наслідків катастроф.

Події 11 вересня довели нагальну потребу у співпраці з питань підготовки до терористичних ударів проти цивільного населення, що можуть супроводжуватися застосуванням хімічної, біологічної, радіологічної та ядерної зброї. План дій Партнерства проти тероризму, ухвалений на Празькому саміті у листопаді 2002 року, передбачає удосконалення обміну оперативною інформацією та спільне планування на випадок надзвичайних ситуацій з метою оцінки ризиків та поліпшення захисту цивільного населення від тероризму та зброї масового знищення. НАТО та країни-партнери проводять інвентаризацію національних оборонних ресурсів, що могли б використовуватись у разі здійснення такого удару. Було також узгоджено План дій щодо планування з надзвичайних ситуацій, який має допомагати національним урядам у забезпеченні цивільної готовності до можливих терористичних ударів із застосуванням хімічної, біологічної, радіологічної та ядерної зброї. Розпочалися обговорення щодо ролі і оборонних ресурсів НАТО та Європейського Союзу у галузі планування з надзвичайних ситуацій цивільного характеру.

З початку 1990-х років, після закінчення “холодної війни”, програма почала поступово відкриватися для участі країн, що не були членами НАТО, а в 1999 році її було повністю переорієнтовано на підтримку співпраці між науковцями НАТО та країн-партнерів, а також держав-учасниць Середземноморського діалогу. Головна увага приділяється подальшому прогресу та зміцненню миру через налагодження зв'язків між науковими громадами, що раніше працювали розрізнено.

Наукова співпраця з Росією розпочалась у 1998 році, коли було підписано Меморандум про взаєморозуміння у галузі науково-технічної співпраці. В рамках наукових програм НАТО науковцям з Росії надано більше стипендій і грантів, ніж представникам будь-якої іншої країни-партнера. У центрі уваги поточного наукового співробітництва під егідою РРН знаходиться використання досягнень цивільної науки для захисту від тероризму та нових загроз, а саме: виявлення вибухових речовин, вивчення соціально-психологічного впливу тероризму, захист від хімічних, біологічних, радіологічних або ядерних агентів, комп'ютерна безпека і безпека транспорту. Ще однією сферою співробітництва є прогнозування катастроф і

запобігання їм. Інша важлива сфера співпраці – проблеми довкілля, які є наслідком цивільної та військової діяльності.

У 2004 році після виникнення нових загроз безпеці сучасного світу, зокрема загрози тероризму, програма зазнала подальших фундаментальних змін. У майбутньому вона буде зосереджуватися лише на підтримці наукових досліджень з пріоритетних питань боротьби з тероризмом та на протистоянні іншим загрозам безпеці.

Співпраця у галузі науки та екології. Зосередження зусиль виключно на пріоритетних наукових дослідженнях у галузі боротьби з тероризмом та протистояння іншим загрозам безпеці стало результатом нового підходу до реалізації наукових програм Альянсу, які існують вже 45 років. Відповідно до ініціатив НАТО, спрямованих на протистояння новим загрозам, майбутні наукові програми будуть спрямовані на забезпечення співпраці саме в цій галузі. У контексті нового підходу Наукову програму Альянсу перейменовано на програму НАТО “Безпека через науку”. Нова програма має за мету сприяння безпеці, стабільності та солідарності шляхом наукового вирішення сучасних проблем. Співробітництво, створення широкої мережі контактів та об’єднання зусиль для зміцнення наукового потенціалу є головними засобами досягнення цієї мети.

Вченим із країн НАТО, державам-партнерам та учасникам Середземноморського діалогу пропонуються різноманітні гранти, спрямовані на підтримку співпраці у пріоритетних галузях наукових досліджень. Гранти надаються також для сприяння країнам-партнерам у розбудові базової інфраструктури комп’ютерних мереж.

Завдячуючи своїй універсальності і ефективності у створенні нових мереж міжнародних контактів, цивільна наука довела свою цінність як один із найкращих засобів ведення міжнародного діалогу. Досвід та знання, набуті в мережах наукової співпраці, можуть застосовуватися для боротьби з новими загрозами, що постають перед Альянсом. Наука – це шлях як до відповідей на актуальні питання сьогодення, так і до єднання країн та їхніх народів.

Розв’язання проблем сучасного суспільства. Регулярне співробітництво між науковцями та експертами з питань, що представляють спільний інтерес, відбувається на основі двох програм Альянсу: програми Наукового комітету НАТО та Програми з екологічних та суспільних питань, що виконується Комітетом з проблем сучасного суспільства.

Комітет з проблем сучасного суспільства було створено в 1969 році з метою реагування на погіршення стану довкілля. Він об’єднує експертів, що представляють державні установи різних країн, і слугує

форумом для обміну знаннями і досвідом з технічних, наукових та політичних аспектів соціальних та екологічних питань як військового, так і цивільного характеру.

Комітет займається питаннями екологічного та суспільного спрямування і об'єднує зусилля відповідних національних органів для проведення пілотних досліджень у цих галузях. Нещодавно Комітет сформулював ключові завдання у сфері безпеки, що визначають основні напрямки його майбутньої роботи. Програма має за мету удосконалення співпраці між НАТО та країнами-партнерами у розв'язанні проблем, що викликають спільне занепокоєння.

На додаток, до ключових галузей співпраці між науковцями та експертами НАТО та країн-партнерів входять спеціальні ініціативи, ухвалені обома комітетами, сприяють розвитку співробітництва у галузі науки та доквілля з Росією, Україною та країнами Середземноморського діалогу.

Проекти, що виконуються під проводом Комітету, сприяють співпраці у розв'язанні проблем, що впливають на навколишнє середовище та якість життя: екологічне та шумове забруднення доквілля, негативні впливи урбанізації та розвитку енергетики на здоров'я людини, екологічні ускладнення, викликані військовою діяльністю тощо. Щодо останнього, наукові дослідження, головним чином, стосуються таких питань, як повторне використання земель, що застосовувалися для військових цілей, технології рекультивациі ґрунтів, та екологічна безпека, зокрема в контексті роботи нафтових трубопроводів.

Робота Комітету, що проводиться за принципом децентралізації, включає такі види діяльності, як пілотні дослідження, проекти, практичні та організаційні семінари. Усі ці заходи фінансуються на державному рівні. Одна чи більше країн беруть на себе провідну роль і відповідають за планування та координацію роботи. За останні роки сферу діяльності Комітету було розширено, і в даний час вона включає проведення практичних семінарів та нових досліджень з питань, що представляють особливий інтерес для країн-партнерів.

Комітет визначив також низку ключових завдань на майбутнє:

- зменшення негативного впливу військової діяльності на доквілля;
- проведення регіональних досліджень з питань транскордонної діяльності;
- попередження конфліктів на ґрунті дефіциту ресурсів;

- протистояння факторам екологічного та суспільного ризику, що можуть спричинити економічну, культурну та політичну нестабільність;
- боротьба з нетрадиційними загрозами безпеці.

Віртуальний шовковий шлях. Найбільший за обсягом та змістом проект, фінансований у межах Наукової програми НАТО, було започатковано у жовтні 2001 року. Він має назву “Віртуальний шовковий шлях”, за аналогією з Великим шовковим шляхом, що за давніх часів з’єднував Європу з Далеким Сходом. Проект має за мету сприяння міжнародному обміну товарами, знаннями та ідеями. Завдяки йому представники академічних кіл та наукових громад восьми країн Південного Кавказу та Центральної Азії отримали доступ до Інтернету та можливість підтримувати контакти зі своїми колегами в інших країнах за допомогою комп’ютерних мереж.

Вірменія, Азербайджан, Грузія, Казахстан, Киргизька Республіка, Таджикистан, Туркменістан та Узбекистан знаходяться на периферії європейської мережі Інтернету і рівень розвитку цих країн не дасть їм матеріальної можливості перейти на волоконно-оптичний зв’язок у передбачуваному майбутньому.

У межах цього проекту НАТО академічні та наукові громади країн-учасниць отримали можливість використовувати ефективну, з точки зору затрат і найсучаснішу за технічними характеристиками супутникову технологію для підключення до мережі Інтернету через спільний супутниковий промінь. Гранти НАТО було використано на фінансування частотного діапазону та встановлення дев’яти супутникових антен – восьми малих, що знаходяться у вищезгаданих країнах, та пов’язаної з ними великої центральної антени, яка виконує функцію європейського вузла зв’язку і знаходиться в Гамбурзі, Німеччина. Інші співспонсори роблять внески у натуральній, negroшовій формі. В 2003 році було прийнято рішення поширити мережу Віртуального шовкового шляху на Афганістан шляхом встановлення в Кабулі наземної супутникової станції.

Вразливість сучасного суспільства. Суспільство сьогодні є вразливішим, ніж у минулому, оскільки на всіх його рівнях існує більше внутрішніх зв’язків, що характеризуються взаємною залежністю. Відкритість світового співтовариства, розвиток технологічних систем, дедалі більша залежність від електронних систем інформації та комунікації, взаємозв’язок між системами виробництва та доставки продовольчих товарів, дедалі глибше взаємопроникнення та завантаженість транспортних систем – все це викликає нові прояви вразливості сучасного світу. Наприклад, тривалі

перебої в роботі систем телекомунікації та енергопостачання можуть спричинити серйозні порушення життєвого ритму суспільства. Події 11 вересня 2001 року викликали також занепокоєння нетрадиційними терористичними загрозами, такими, як біологічні атаки та кібернетична війна.

Збереження безпеки та захист суспільства від численних загроз потребує співпраці та координації зусиль різних структур та організацій як на національному, так і на міжнародному рівнях. Необхідність такого підходу чітко проявилася під час керованої Сполученими Штатами кампанії боротьби з тероризмом, яка спирається на співробітництво не лише у галузі оборони, а й дипломатії, фінансів, економіки, розвідки, митного та поліцейського контролю.

У березні 2001 року, під егідою Комітету з проблем сучасного суспільства, було започатковано короткостроковий проект щодо аналізу спільних загроз та визначення пріоритетних галузей міжнародного співробітництва з метою зменшення вразливості складних взаємозалежних систем, що мають життєво важливе значення для функціонування сучасного суспільства. До участі у проекті, що виконується під проводом Норвегії, залучені такі країни, як Данія, Грузія, Угорщина, Литва, Молдова, Польща, Румунія, Швеція, Швейцарія, Туреччина, Україна, Велика Британія та Сполучені Штати.

Форми криз та методи реагування на них

Форми криз. Криза може бути за своїм характером політичною, військовою або гуманітарною і може бути викликана політичними суперечками чи військовими конфліктами, техногенними чи природними катастрофами. Врегулювання криз може охоплювати як військові, так і невійськові заходи реагування на кризову ситуацію, яка загрожує національній чи міжнародній безпеці.

На практиці національна або міжнародна реакція на кризу, або на такий розвиток подій, який загрожує перетворитись на кризу, залежить від характеру, масштабу і серйозності ситуації. Інколи кризу можна передбачити і запобігти за допомогою дипломатичних та інших заходів. У інших випадках може виникнути потреба в більш жорстких заходах, включно з військовими діями. Більше того, залежно від характеру кризи національні органи влади можуть розглядати різні типи операцій з її врегулювання.

Країни-члени НАТО можуть розглядати дві широкі категорії операцій з врегулювання криз у рамках Альянсу. Це операції з колективної оборони та інші операції з реагування на кризи, не пов'язані з колективною обороною.

Операції з колективної оборони ґрунтуються на застосуванні статті 5 Північноатлантичного договору, їх називають "Операції за статтею 5". Вони пов'язані з тим, що країни-члени НАТО колективно прийняли рішення про те, що напад, або агресія проти одного або кількох членів Альянсу є нападом на усіх. НАТО застосовувала статтю 5 тільки один раз у своїй історії – це було у вересні 2001 року після терористичних нападів на Сполучені Штати.

До інших операцій з реагування на кризи належать усі військові операції, які Альянс може вирішити провести в ситуації, яка не підпадає під статтю 5. Вони можуть бути спрямовані на підтримку мирного процесу в зоні конфлікту, за таких обставин їх називають операціями з підтримання миру. Однак вони включають ряд інших можливостей, зокрема запобігання конфліктам, заходи з підтримання і втілення миру, миротворчу діяльність, розбудову миру, превентивне розгортання збройних сил і гуманітарні операції. Участь НАТО в подіях на Балканах і в Афганістані є прикладом такої категорії операцій з врегулювання криз. Серед інших прикладів – допомога НАТО польським військовим, які беруть участь у Міжнародних стабілізаційних силах в Іраку і відповідальність за надання допомоги іракському уряду у навчанні його сил національної безпеки, яку Альянс взяв на себе, розпочавши Навчальну місію НАТО в Іраку.

Природні, техногенні або гуманітарні катастрофи також можуть вимагати втручання, яке підпадає під категорію операцій з реагування на кризи і передбачає операції з надання допомоги країнам-членам Альянсу і партнерам, які стали жертвами великих катастроф. НАТО надає допомогу Пакистану внаслідок катастрофічного землетрусу, що стався у жовтні 2005 року, кілька разів допомагала Україні, яка часто страждає від спустошливих повеней.

Співпраця з іншими організаціями та країнами-нечленами НАТО. Альянс приймає рішення про участь в операції з врегулювання кризи у кожному випадку окремо. Такі рішення, як і усі інші рішення Альянсу, ґрунтуються на консенсусі серед країн-членів НАТО. Під час проведення багатьох операцій, за які він несе відповідальність, важливим чинником є співпраця і партнерство з іншими організаціями. Ефективна практична співпраця з ООН та її установами, співробітництво і ОБОЄ, зростаюче стратегічне партнерство НАТО з ЄС, у рамках якого ЄС надається підтримка у

проведенні операцій з використанням активів та засобів НАТО – усе це відіграє значну роль у задоволенні специфічних потреб, що виникають під час різних криз. Не менш важливим є розширення співробітництва Альянсу в галузі врегулювання кризових ситуацій із країнами-нечленами НАТО, які є членами Ради Євроатлантичного партнерства, або учасницями Середньоземноморського діалогу Альянсу.

З 21 червня до 7 липня 2007 р. на прохання РФ, а також у рамках міжнародних зусиль науково-дослідний корабель НАТО “Альянс” взяв участь в обстеженні місця загибелі російського підводного човна.

На борті науково-дослідного корабля, що перебуває під керуванням дослідницького центру НАТО в Італії базувався рятувальний підводний апарат НАТО з дистанційним управлінням, що належить одночасно З’єднаному Королівству, Франції й Норвегії.

В умовах штормової погоди в Баренцовому морі при буксируванні на утилізацію списаного російського підводного човна обірвався буксирний канат, і човен затонув у Мурманській затоці. Внаслідок катастрофи загинули дев’ять російських моряків. На момент аварії, на борті човна знаходилися два ядерних реактори, які вдалося відключити й привести в безпечне становище. Дане дослідження стало першим етапом міжнародних зусиль з підняття затонулого атомохода.

Місце розташування й позиція човна були швидко встановлені за допомогою датчиків на борті “Альянсу”, і з району аварії були вилучені уламки. За результатами радіаційно-екологічного моніторингу радіаційний фон у районі загибелі човна не представляє небезпеки.

Яскравим моментом операції став підйом невеликого російського керованого підводного апарата, що застряг в уламках затонулого човна кілька років назад, а також прапора ВМФ РФ, під яким атомохід йшов у момент аварії.

Еволюція політики Альянсу. Потреба в розгляді Альянсом можливості проведення військових операцій, не пов’язаних зі статтею 5, виникла в перші роки після розпаду Варшавського пакту і Радянського Союзу. В ряді регіонів як на території колишнього СРСР, так і на його кордонах, а також на Балканах, минуле напруження перетворилось на збройні конфлікти між етнічними групами, чії права часто зазнавали утисків протягом півстоліття. Боротьба за

незалежність у багатьох державах також не обійшлась без напруження і потенційних конфліктів.

Коли у 1992 році в колишній Югославії розгорівся великий етнічний конфлікт, і наполегливі міжнародні зусилля не допомогли врегулювати кризу, уряди країн-членів НАТО прийняли ряд безпрецедентних рішень про оперативне застосування військових засобів Альянсу. Після цього було проведено ряд інших операцій з врегулювання криз, що не були передбачені статтею 5.

Складові процесу врегулювання криз

Врегулювання криз – це широка концепція, яка виходить далеко за межі військових операцій і може охоплювати такі питання, як захист населення, якому загрожують природні чи техногенні катастрофи, або яке постраждало від них. НАТО почала розробляти заходи із захисту цивільного населення від ядерної зброї ще у 50-ті роки і користується цими можливостями для подолання наслідків катастроф, викликаних великими повеннями, землетрусами, аваріями, що призвели до великих техногенних чи промислових катастроф та гуманітарних криз.

У 1953 році перша схема допомоги під час катастрофи була запроваджена після руйнівної повені у Північній Європі. А у 1958 році НАТО затвердила детальні процедури координації взаємної допомоги між країнами-членами Альянсу в разі катастрофи. Ці процедури залишалися в силі й слугували основою для роботи з цивільного планування на випадок надзвичайних ситуацій протягом подальших років. Вони були піддані комплексному перегляду в 1995 році, коли були поширені на країни-партнери НАТО, а не лише на країни-члени Альянсу.

У 1998 році на пропозицію Росії з метою координації допомоги, яку надають різні країни-члени і партнери НАТО територіям, враженим катастрофою в будь-якій з них, було створено Євроатлантичний центр координації реагування на катастрофи (ЕАОРСС). Також створено Євроатлантичний підрозділ реагування на катастрофи на основі непостійних цивільних і військових елементів, які добровільно надаються країнами-членами або партнерами для розгортання в зоні катастрофи. Невдовзі після створення до ЕАОКСС звернулися з проханням надати допомогу Верховному комісару ООН з питань біженців у координації гуманітарної допомоги косовським біженцям. Заходи з цивільного планування на випадок надзвичайних ситуацій також зробили можливим втручання у надзвичайні ситуації під час таких катастроф:

- повеней в Албанії, Чеській Республіці, Угорщині, Румунії, Україні та Сполучених Штатах;
- землетрусів у Туреччині і Пакистані;
- пожеж у колишній Югославській республіці Македонія та у Португалії;
- надзвичайних погодних умов, що призвели до перебоїв з постачанням електроенергії в Україні та Молдові.

Готовність до катастроф, криз і реагування на них. Співпраця з підготовки і реагування на катастрофи, яку в НАТО називають Цивільним плануванням на випадок надзвичайних ситуацій, є найбільшим невійськовим компонентом діяльності в рамках “Партнерства заради миру”. Ефективне реагування на катастрофи передбачає координацію транспортних служб, медичних ресурсів, зв’язку, засобів подолання наслідків катастроф та інших цивільних ресурсів. Усі країни несуть індивідуальну відповідальність за наявність на національному рівні планів подолання надзвичайних ситуацій, але потенційний масштаб і транскордонний характер деяких катастроф роблять необхідними здатність ефективно реагувати на прохання про допомогу, співпрацю і планування на міжнародному рівні.

Співпраця між НАТО і країнами-партнерами у сфері планування на випадок надзвичайних ситуацій охоплює такі заходи, як семінари, робочі групи, навчання і підготовчі курси, в яких бере участь цивільний та військовий персонал органів врядування різного рівня: місцевого, регіонального і національного. Інші міжнародні організації, такі як Управління ООН з координації гуманітарних справ, Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, Міжнародне агентство з атомної енергії і Європейський Союз також є важливими учасниками цього процесу, як і неурядові гуманітарні організації.

20 і 21 березня 2007 року російські фахівці й експерти НАТО були присутні як спостерігачі на показових навчаннях французьких ЗС “Денюкс-07”, у ході яких були продемонстровані чинності й кошти, використовувані для реагування на аварію з ядерною зброєю. На навчаннях відпрацьовувався сценарій, за яким у результаті літньої події постраждала колона, що перевозила ядерну зброю. Основне завдання полягало в тому, щоб забезпечити схоронність компонентів ЯЗ й ліквідувати наслідки аварії. До даних навчань були притягнуті органи міністерства оборони, федеральні й регіональні структури, а також місцеві екстрені служби (поліція й медичні працівники).

Євроатлантичний центр координації реагування на катастрофи діє як пункт обміну інформацією і координації реагування країн-членів НАТО і партнерів на катастрофи в Євроатлантичному регіоні. Він організує масштабні навчання з цивільної готовності до надзвичайних ситуацій з метою відпрацювання реагування на природні та техногенні катастрофи, зокрема акти тероризму. Розробляючи плани дій на різні випадки, відповідні процедури і необхідне обладнання, а також спільно тренуючись і навчаючись, країни-члени НАТО і партнери отримали можливість ефективно координувати через ЕАОРСС допомогу з ліквідації наслідків природних катастроф, а також допомагати біженцям під час косовської кризи.

Робота в цій сфері також передбачає обмін інформацією та участь у Цивільному плануванні на випадок надзвичайних ситуацій з метою оцінки ризику і зменшення вразливості цивільного населення для терористів і зброї масового знищення у контексті Плану дій Партнерства проти тероризму. Для допомоги національним владам у поліпшенні цивільної готовності до можливих терористичних нападів із застосуванням хімічної, біологічної, радіологічної або ядерної зброї було узгоджено План дій з цивільної готовності до надзвичайних ситуацій. Виконання Плану забезпечується рядом механізмів, серед яких підготовка списків національних засобів, починаючи від медичної допомоги і дозиметричного контролю до ідентифікаційних лабораторій, медичної авіації та критично важливих припасів. Країни-члени НАТО і партнери підготували і постійно оновлюють перелік національних засобів, які можна використати у разі такого нападу.

Прийняття рішень з врегулювання криз. У відповідь на ситуацію, яка потребує заходів з врегулювання кризи, уряди країн-членів НАТО колективно приймають рішення у форматі Північноатлантичної Ради. Це можуть бути політичні або військові заходи, а також заходи з врегулювання надзвичайних ситуацій цивільного характеру, залежно від характеру кризи. Усі рішення щодо планування, розгортання або застосування збройних сил приймаються виключно з політичного дозволу країн-членів Альянсу. Такі рішення можуть привести до застосування різних механізмів врегулювання криз, таких, як обмін розвідувальними, інформаційними та іншими даними, порівняння різних поглядів і підходів та інших заходів з гармонізації поглядів країн-членів НАТО. Приймаючи та виконуючи свої рішення, Рада може користуватись підтримкою спеціальних комітетів, таких як Група з координації політики, Політичний комітет, Військовий комітет та Вищий комітет з цивільного планування на випадок надзвичайних ситуацій. Він також повною мірою користується і

покладається на системи інформації та зв'язку, які він має у своєму розпорядженні, зокрема Ситуаційний центр НАТО, який збирає і поширює політичні, економічні та військові розвідувальні й інформаційні дані на постійній і безперервній основі щодня без винятку.

За будь-якої кризи НАТО може взяти на себе провідну або допоміжну роль у здійсненні заходів з врегулювання кризової ситуації, які здійснюються під егідою ООН, ОБСЄ, ЄС або однієї чи кількох країн-членів Альянсу. В усіх випадках НАТО зосереджує свої зусилля на значному і специфічному внеску в успішне врегулювання конфлікту.

Контрольні питання

1. Коли і з якою метою були започатковані Науковий комітет та Наукова програма НАТО з невійськового співробітництва?
2. Якими питаннями займається Вищий комітет планування з надзвичайних ситуацій цивільного характеру?
3. Коли і з якою метою було створено Євроатлантичний центр координації реагування на катастрофи?
4. Який внесок у ліквідацію наслідків природних катаклізмів зроблено Євроатлантичним центром координації реагування на катастрофи (ЄАЦКРК)?
5. Що має за мету програма “Безпека через науку”?
6. Коли і з якою метою було створено Комітет з проблем сучасного суспільства?
7. Назвіть ключові завдання на майбутнє Комітету з проблем сучасного суспільства.
8. Де, коли і з якою метою започатковано проект “Віртуальний шовковий шлях”?
9. Які держави залучені до проекту “Віртуальний шовковий шлях”?
10. У чому проявляється підвищена вразливість сучасного суспільства?
11. Які країни залучені до реалізації програм Комітету з проблем сучасного суспільства?
12. Якою за своїм характером може бути криза?
13. Назвіть найбільш розповсюджені причини криз.
14. Які категорії операцій з врегулювання криз існують у рамках Альянсу?

15. Якої еволюції зазнала політика Альянсу стосовно врегулювання криз у зв'язку з розпадом Варшавського пакту і Радянського Союзу?
16. Які питання охоплює концепція під назвою “врегулювання криз”?
17. У чому полягає сутність Цивільного планування на випадок надзвичайних ситуацій?
18. Що є запорукою ефективного реагування на катастрофи?

Перелік використаних джерел

1. Гуманітарна, наукова та освітня складові в теперішній діяльності НАТО та євроатлантичній інтеграції України // <http://www.nato.int/docu/nato-trans>.
2. Довідник НАТО. – Брюссель, Бельгія, 2006.
3. Каспрук В. НАТО в епоху “постхолодної війни” // Надзвичайна ситуація. – 2004. – № 1.
4. Матеріали круглого столу “Подолання стереотипів щодо НАТО: українська перспектива в контексті європейського досвіду”, 15 вересня 2006 р. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2006.
5. Пшел Р. Сучасна концепція розвитку НАТО // Економічний часопис. – 2003. – № 11-12.
6. Учения по реагированию на аварию с ядерным оружием // <http://www.nato.int/docu/other/ru/updates/2007/03-march/r0320a.html>.
7. Шатун В.Т. Розвиток і сучасний стан стосунків Росії і НАТО // Сучасна українська політика: Політики і політологи про неї. – Вип. 13. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008.
8. Шатун В.Т. Розвиток і сучасний стан стосунків України і НАТО // Наукові праці: Науково-методичний журнал. – Т. 79. – Вип. 66. Політичні науки. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008.
9. Шатун В.Т. Україна і Росія: шляхи до НАТО // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – Вип. 12. – К.: Вид-во “Інтер Графіка”, 2008.